O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

ZAMONAVIY INNOVATSION TADQIQOTLARNING DOLZARB MUAMMOLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI: YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR

mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami

(2024-yil 17-18-may)

(1-qism)

JIZZAX-2024

“Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar” mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami – Jizzax: O‘zMU Jizzax filiali, 2024-yil 17-18-may. 410-bet.

Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman materiallarida zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari sohasidagi innovatsion tadqiqotlar aks etgan.

Globallashuv sharoitida davlatimizni yanada barqaror va jadal sur’atlar bilan rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar samarasini yaxshilash sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlariga alohida e’tibor qaratilgan. Zero iqtisodiyotning, ijtimoiy sohalarni qamrab olgan modernizatsiya jarayonlari, hayotning barcha sohalarini liberallashtirishni talab qilmoqda.

Ushbu ilmiy ma’ruza tezislari to‘plamida mamlakatimiz va xorijlik turli yo‘nalishlarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislar, olimlar, professor-o‘qituvchilar, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarining ilmiy xodimlari, tadqiqotchilari, magistr va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari mujassamlashgan.

Mas’ul muharrirlar: DSc.prof. Turakulov O.X., PhD. O‘ralov A.I.

Tahrir hay’ati a’zolari: p.f.d.(DSc), prof. Turakulov O.X., b.f.f.d. (PhD) O‘ralov A.I., t.f.f.d.(PhD), dotsent Abdumalikov A.A., t.f.n., dots. Baboyev A.M., t.f.f.d.(PhD), dots. Abduraxmanov R.A., p.f.f.d.(PhD) Eshankulov B.S., p.f.n., dots. Alimov N.N., p.f.f.d.(PhD), dotsent Alibayev S.X., p.f.f.d. (PhD) Halimov O‘.H., p.f.f.d.(PhD), dotsent Karshiyev A.A., f.f.f.d.(PhD), dotsent Sindorov L.K., t.f.f.d.(PhD), dotsent Nasirov B.U., b.f.f.d. (PhD), dotsent Mustafaqulov M.A., f.f.f.d. (PhD) Alibekov D.A.., f-m.f.f.d. (PhD) Sharipov X.F., ps.f.f.d.(PhD) Norbekova B.Sh., i.f.n., dots. Tsoy M.P., Qayumov O.A., Jo‘rayev M.M.

Mazkur to‘plamga kiritilgan ma’ruza tezislarining mazmuni, undagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligi hamda tanqidiy fikr-mulohazalar, keltirilgan takliflarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

Contemporary Scientific and Technical Research, 46-49.
9. Ergashevich, Y. S. (2022). Pschology of modern leadership as an important phenomenon of effective management". Intenational Journal of Early Childhood Special Education ISSN, 1308-5581.

IRODA NAZARIYALARI L.S. VIGOTSKIYNING IRODA RIVOJLANISHIGA QO‘SHGAN HISSASI

PhD. Rashidova Gulnoza G‘ulomovna,
Choriyorova Shaxriniso To‘lqin qizi
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
rashidovagulnoza1989@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolamizda Iroda – tushunchasini har kim turlicha talqin qilganligi. Masalan; kimdir uni tg‘g‘ri sg‘zlamoq bilan yana kimdir oddiygina parhez bilan. Aslida olganda iroda insonning ongdagi faoliyat maqsadini belgilashda, maqsadga erishish vositalari va yg‘riqlarini oldindan aniqlab bir qarorga kelishda, qarorlarni tg‘g‘ri va erkin ijro etishda va maqsadlarga erishishda namoyon bg‘ladi. Iroda har kimning aqliy faoliyatiga qarab turlicha shakllanishi haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: Iroda psixologiyasi, psixik funksiya, aks ettirish, ekzistensial psixologiya, ierarxik qadriyat, Irodaviy harakat, xulq-atvor, ijtimoiylashuv, intilgensiya, san'at psixologiyasi.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi hamkor xorijiy davlatlar va xalqaro tashkilotlar, butun jahon hamjamiyatida katta qiziqish uyg‘otmoqda. Davlatimiz rahbarining Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasini “Inson qadrini ulug‘lash va faol mahalla” yilida amalga oshirishga oid Davlat dasturini amalga oshirish istiqbollari haqidagi nutqini tinglash asnosida bizda ham bir qator fikrlar tug‘ildi. Prezidentimiz Davlat dasturi to‘liq bajarilishi va kutilgan samaralarni berishi uchun uning mazmun-mohiyatini keng targ‘ib etish zarurligiga alohida e’tibor qaratgani bejiz emas.

Shu maqsadda milliy darajada: ta’limning maktablardan toki oliy o‘quv yurtlarigacha bo‘lgan barcha bosqichlarida “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” kitobi bo‘yicha milliy insholar tanlovini o‘tkazishni taklif etamiz. Bu tadbir yoshlarimiz ongu shuurida vatanparvarlik, milliy g‘urur g‘oyalarini mustahkamlab, kuchli g‘oyaviy immunitet hosil bo‘lishiga xizmat qiladi.

Iroda – odamning g‘z faoliyati va psixik jarayonlarini g‘zi boshqarishda namoyon bg‘ladigan qobiliyatdir. Inson faoliyatining barcha turlari va har qanday mehnat kishidan mustahkam irodani talab qiladi.

Iroda – tushunchasini har kim turlicha talqin qiladi. Masalan; kimdir uni tg‘g‘ri sg‘zlamoq bilan yana kimdir oddiygina parhez bilan. Aslida iroda insonning ongdagi faoliyat maqsadini belgilashda, maqsadga erishish vositalari va yg‘riqlarini oldindan aniqlab bir qarorga kelishda, qarorlarni tg‘g‘ri va erkin ijro etishda va maqsadlarga erishishda namoyon bg‘ ladi. Iroda har kimning aqliy faoliyatiga qarab turlicha

shakllanadi. Aql bilan idrok qilganda bizga berilgan nutqimzidan tg‘g‘ri foydalanib rost sg‘zlamoq ham iroda, insonlarni tg‘g‘ri tanqid qilmoq ham iroda, bir – birimizga ishonmoq va mana shu ishonch ila shakllanmoq ham iroda. Iroda haqida bahs ketganda kimdir uni miyada joylashgan desa yana kimdir uni qalbda deydi. Aslida, iroda bizning butun boshli jismimizda joylashib, bizning aqlimizni, ongimizni, kuchimizni, ruhiy quvvatimizni, jahlimizni hatto-ki nutqimizni ham g‘z qolipiga solib boradi. Iroda bu hayotda shuningdek, maqsad sari yetaklovchi yg‘llardagi qarama – qarshiliklarni bartaraf etishda, g‘z-g‘zini idora qilishda, ahloqiy olamni shakllantirishda kishiga katta yordam beradi. Irodaviy harakatlar odamning shaxsiga, ongiga emas qandaydir ilohiy kuchga bog‘liq. Shuning uchun ham iroda g‘z mohiyatiga nisbatan doim erkindir. Inson muammolariga e’tibori ortishi bilan irodani g‘rganish ham dolzarb muammoga aylanib bormoqda. Bu hayotning issiq yozi-yu sovuq qishiga birdamlik bilan yashamog‘imiz ham iroda bg‘lmish aqliy hilqatning belgisidir. Inson bu yorug‘ dunyoga kelar ekan har kuni yangi holat, har kuni yangicha olam bilan tanishadi. Jismimiz bilan birgalikda ruhiyatimiz, dunyo qarashimiz, insonlarga nisbatan muomilamiz har tomonlama yuksaladi.

Eng umumiy ma'noda, Iroda psixologiyada insonning ongli ravishda o‘zini o‘zi boshqarish qobiliyati sifatida qaraladi. Iroda harakatni amalga oshirish uchun ham, undan voz kechish uchun ham zarurdir. Irodaning asosiy elementi ongli ravishda qaror qabul qilishdir. Iroda ekzistensial psixologiyada erkinlik tushunchasiga yaqin, chunki bunday ongli qaror qabul qilgan kishi bir lahzalik vaziyatdan chiqib ketishi yoki o‘ziga, qadriyatlariga bo‘lgan munosabatiga murojaat qilishi yoki tasavvur, mantiqqa murojaat qilishi va taxmin qilingan harakatning oqibatlarini modellashtirishi kerak.

S.L.Rubinshteyn irodani falsafiy va psixologik ma'noda tasvirlaydi: "Ongli maqsad va unga turtki sifatida munosabat bilan tartibga solinadigan harakatlar irodaviy harakatlardir". Bunday ta'rif Iroda tushunchasini istak tushunchasidan, motivatsiya tushunchasidan aniq ajratishga imkon beradi. Ushbu ta'rifda maqsadga munosabat, uni anglash shaklida bir lahzali vaziyatdan uzilish mavjud. Maqsad va maqsadning nisbati ham muhimdir. Maqsad va motiv hech bo‘lmaganda subyektning ongida bir — biriga to‘g‘ri keladigan bo‘lsa, subyekt o‘z faoliyatini to‘liq boshqaradi, u o‘z-o‘zidan paydo bo‘lmaydi faoliyatda Iroda mavjud.

Ba'zi psixologlar Iroda tushunchasini aqliy funksiya sifatida insonning maqsadga erishishga intilish qobiliyati bilan aralashtiradilar, natijada quyidagi ta'riflarni topish mumkin: "Iroda — bu maqsadga erishishda qiyinchiliklarni yengib o‘tishni ta'minlaydigan o‘z faoliyati va xulq-atvori subyekti tomonidan ongli ravishda tartibga solish...".

Sotsiologiyada Iroda tushunchasi ham mavjud. Masalan, sotsiolog

F.N.Ilyasov irodani "Subyektning ierarxik qadriyatlar tizimini yaratish va past darajadagi qadriyatlarni e'tiborsiz qoldirib, yuqori darajadagi qadriyatlarga erishish uchun harakat qilish qobiliyati" deb ta'riflaydi.

Lev Semenovich Vygotskiy (1896-1934) - taniqli mahalliy psixolog, mamlakatimizda ham, xorijda ham psixologiya va pedagogikaning rivojlanishiga ta'sir ko‘rsatadigan ko‘plab asarlar muallifi. L.S.Vygotskiyning ilmiy hayoti juda qisqa bo‘lsa-da (masalan, Jan Piagetning ilmiy hayotidan besh baravar qisqa bo‘lgan), u psixologiya uchun keyingi harakat uchun shunday istiqbollarni ochib bera oldi,

ularning ahamiyati hatto to‘liq tushunilmagan. Shuning uchun ham psixologiyada bu buyuk mutafakkirning merosini tahlil qilish, nafaqat uning ta’limotini rivojlantirishga intilish, balki dunyoga uning nuqtai nazaridan qarashga intilish ham dolzarbdir.

L.S.Vygotskiy asarlarini o‘qiyotganda o‘quvchi nafaqat yangi g‘oyalar bilan tanishadi, balki har safar o‘sha qiziqarli va intellektual shiddatli ilmiy olamda o‘zini ko‘radi. kim buni boshdan kechirishni boshlaydi. murakkab muammolarga yechim topish, nazariyotchi darajasiga ko‘tarilish va muallif bilan muloqotga kirishish. L.S.Vygotskiyni psixologiyaning Motsarti deb atalishi bejiz emas. U o‘z asarlarida juda samimiy edi, qo‘yilgan savollarni nazariy va eksperimental o‘rganish uchun barcha asoslarni imkon qadar to‘liq taqdim etishga harakat qildi. Uning har bir asari tugallangan mustaqil ish bo‘lib, alohida kitob sifatida o‘qilishi mumkin. Shu bilan birga, uning barcha asarlari oliy psixik funksiyalarning kelib chiqishining madaniy-tarixiy nazariyasi umumiy nomi ostida birlashtirilgan yaxlit ilmiy yo‘nalishni tashkil qiladi.

L.S.Vygotskiyning asarlarini bir yoki ikki marta o‘qish kerak. Har bir o‘qish yangi, ilgari ochilmagan kontekst va g‘oyalarni ochib beradi. Uning shogirdlaridan biri - D.B. Elkonin ta'kidladi: "Lev Semenovich asarlarini o‘qiyotganda va qayta o‘qiyotganda, menda doimo bir tuyg‘u bor. Men ular haqida to‘liq tushunmagan narsa borligini." L.S.Vygotskiy bilan ko‘p to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqada bo‘lgan odamning ushbu e'tirofida shunday fikrni ko‘rish mumkin. uning barcha asarlarida keskinlik, ifodasizlik borligi. yangi kontent yaratishga tayyor. L.S Vygotskiy ilmiy tahlilning o‘ziga xos qobiliyatiga ega degan taassurot paydo bo‘ladi. Boshqacha aytganda, u nafaqat psixolog, nazariyotchi, amaliyotchi, balki metodist ham edi. U ilmiy va amaliy masalalarni qo‘yish va hal qilishning maxsus usullarini qo‘llashi va qo‘llashi mumkin edi.

Vygotskiy Lev Semenovich odamlarga juda ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lganini ta'kidlaydi. Suhbatdoshni tinglaganida, u butunlay suhbatga e'tibor qaratdi. Talaba bilan muloqotda kim talaba, kim o‘qituvchi ekanligini darhol aniqlashning iloji bo‘lmadi. Xuddi shu lahzani olimni tanigan boshqa odamlar ham qayd etishadi: farroshlar, xizmatkorlar, farroshlar. Ularning barchasi Vygotskiyning juda samimiy va xayrixoh inson ekanligini aytishdi. Bundan tashqari, bu sifat ko‘rgazmali emas, ishlab chiqilgan. Yo‘q, bu shunchaki xususiyat edi. Vygotskiyni sharmanda qilish juda oson edi, u odamlarga bag‘rikenglik va tushunish bilan munosabatda bo‘lganda, o‘zini juda tanqid qildi.

Uning samimiy mehribonligi, boshqa odamlarni chuqur his qilish va ularning kamchiliklariga intilgensiya bilan munosabatda bo‘lish qobiliyati Vygotskiyni defektologiyaga olib keldi. U har doim bir narsada cheklangan qobiliyatlar bola uchun hukm emasligini ta'kidladi. Moslashuvchan bolalar psixikasi muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv imkoniyatlarini faol ravishda izlaydi. Sukunat, karlik, ko‘rlik - bu faqat jismoniy cheklovlar. Bolaning ongi esa instinktiv ravishda ularni engishga harakat qiladi. Shifokorlar va o‘qituvchilarning asosiy vazifasi bolaga yordam berish, turtki berish va qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, muloqot va ma'lumot olish uchun muqobil imkoniyatlarni taqdim etishdir.

Vygotskiy san'at psixologiyasiga katta qiziqish bildirgan. Uning fikricha, aynan shu tarmoq insonga tanqidiy ta'sir ko‘rsatishga, oddiy hayotda amalga oshirib

bo‘lmaydigan affektiv his-tuyg‘ularni bo‘shatishga qodir. Olim san'atni ijtimoiylashuvning eng muhim vositasi deb hisoblagan. Shaxsiy tajribalar shaxsiy tajribani shakllantiradi, lekin san'at asari ta'siridan kelib chiqadigan his-tuyg‘ular tashqi, ommaviy, ijtimoiy tajribani shakllantiradi.

Irodaviy ya'ni ixtiyoriy harakatlarning nerv - fiziologik asosida bosh miya katta yarim sharlari po‘stlog‘ining shartli reflekslar hosil qilishdan iborat bo‘lgan murakkab faoliyati yotadi. Irodaviy harakatlar har doim to‘la ongli harakatlar bg‘lgani uchun bosh miya pg‘stlog‘ida yuzaga keladigan optimal qg‘zg‘alish manbalari bilan ham bog‘liq bo‘ladi. Bu haqda akademik I.P.Pavlov shunday deb yozgan edi: "Mening tasavvurimcha, ong ayni shu chog‘da xuddi shu sharoitning g‘zida ma'lum darajada optimal (har holda g‘rtacha bg‘lsa kerak) qo‘zg‘alishga ega bo‘lgan bosh miya katta yarim sharlarining ayrim joylaridagi nerv faoliyatidan iborat". Bundan tashqari irodaviy harakatlar ongli harakatlar sifatida ikkinchi signallar tizimining faoliyati bilan bog‘liqdir.

Ma'lumki, odam ayrim nojg‘ya harakatlardan g‘zini sg‘zlari orqali (ya'ni g‘ziga-g‘zi pand- nasihatlar qilish yoki tarbiya berish orqali) ushlab qoladi. Shuning uchun irodaviy, ixtiyoriy harakatlarni amalga oshirishda ikkinchi signallar tizimining roli juda kattadir. Ana shu sababdan bg‘lsa kerak akademik I.P.Pavlov ikkinchi signallar tizimiga baho berib, bu signallar tizimi insonlar xulq-atvori va ixtiyoriy harakatlarining yuksak boshqaruvchisidir" - degan edi. Shuni ham aytish kerakki, iroda ikkinchi signallar tizimi birinchi signallar tizimiga asoslangan holda ishlaydi. Agar ikkinchi signallar tizimi g‘z faoliyatida birinchi signallar tizimiga asoslanmasa, odamning aks ettirish jarayoni ma'lum bir tizimli, ma'noli bg‘lmaydi. Ikkinchi signallar tizimi birinchi signallar tizimiga asoslanishi bilan birga uning faoliyatini boshqarib, nazorat qilib turadi. Demak, irodaviy, ixtiyoriy harakatlarda ikkinchi signallar tizimi bilan birga birinchi signallar tizimi ham ishtirok etadi. Irodaviy ixtiyoriy harakatlarni amalga oshirishda nerv tizimining umumiy normal holati ham juda katta ahamiyatga egadir. Masalan, uzoq davom etadigan qattiq kasallikdan sg‘ng nerv tizimi nihoyatda madorsizlanib, odamning irodasi bg‘shashib ketadi. Odam biror ishdan qattiq charchagan paytda ham nerv tizimi zaiflashib, irodasi bg‘shashib ketadi. Ana shuning uchun irodaning mustahkamligini ta'minlash maqsadida odam vaqti - vaqti bilan dam olib turishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sh.Mirziyoyev Yangi G‘zbekiston strategiyasi . T.., “G‘zbekiston”, 2021
2. Rashidova Gulnoza Gulomovna. (2023). SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF THE HISTORY TEACHER. *Academia Science Repository*, *4*(5), 230–240. Retrieved from http://academiascience.com/index.php/repo/article/view/709
3. Rashidova, G., & Soyimnazarov, N. (2023). FORMATION AND DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND LIFE CONCEPTS IN THE PSYCHE OF A CHILD. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, *3*(5 Part 2), 35–38. извлечено от https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/15374

4. Rashidova G. G. Socio Cultural Approach as a Modern Direction of Teacher Training //International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. 2021. – T. 8. – No. 8. – C. 169-172.
5. Rashidova G. G. INTERPRETATION AND INTERDEPENDENCE OF THE CONCEPTS OF «COMPETENT» AND «COMPETENCE» //Theoretical & Applied Science. – 2021. – №. 8. – C. 83-89.
6. Rashidova Gulnoza G‘ulomovna. (2024). IJOD VA ISTEDOD PSIXOLOGIYASINING ILMIY-NAZARIY JOYLARI. *Amerika ijtimoiy fanlar va insoniyat tadqiqotlari jurnali* , *4* (02), 147–151. https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume04Issue02-
7. Gulomovna, R. G. (2022). Talabalarda pedagogik muhitni shakllantirish. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 506-509.
8. Gulnoza, Rashidova, and Soyimnazarov Navro‘zbek. "TA’LIM MUASSASALARIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO‘RSATISHDA PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK VAZIYATLARNI TAHLIL ETISHNING METODOLOGIK ASOSLARI." Innovations in Technology and Science Education 2.14 (2023): 680-689.
9. Rashidova Gulnoza, and Soyimnazarov Navro‘zbek Baxtiyor o‘gli. "O‘SMIRLARDAGI PSIXOSOMATIK KASALLIKLARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI." Journal of Integrated Education and Research 2.8 (2023): 18-23.

TAFAKKURNING BILISH JARAYONLARI TIZIMIDAGI O‘RNI

Samatova Nigora Davlataliyevna,
Sufxiddinov Sayfiddin Qahramon o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali
nsamatova82@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada biz tafakkurning bilish jarayonlari bilan aloqadorligini,bilish jarayonlari tizimidagi g‘rnini kg‘rib g‘tishimiz mumkin bg‘ladi.Tafakkur ongning eng yuksak shakli bg‘lib,barcha bilish jarayonlari bilan bog‘liq bg‘ladi.shunday ekan tafakkurning sezgi,idrok,xotira,tassavur bilan bog‘liq jarayonlarni hamda uning fatrqli tomonlarini aniqlab olamiz.

Kalit so‘zlar: Analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, sistemalashtirish, klassifikatsiyalash, konkretlash-tirish,abstraksiya,empirizm.

Kirish. Inson atrof-olam (narsa, hodisalar, insonlarni) va o‘zini turli xil faoliyatlarni bajarish va bu ob’ektlarga ta’sir ko‘rsatgan holda ma’lum bir ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatga molik maqsadlarga erishish uchun o‘rganadi. Sezgi, idrok va tasavvurlar ixtiyorsiz diqqat va ko‘rgazma-obrazli xotira bilan hamkorlikda insonga aniq bir ob’ektlar va ularning bevosita o‘rganiladigan xossalari haqida ma’lumot beradilar. Psixik aks ettirishning bu shakllari inson tomonidan ob’ektiv reallikni bilishning hissiyotli asoslaridir. Lekin alohida jismlar va real olam hodisalarini bilish istalgan amaliy vazifani hal etishda yuzaga keladigan uch ahamiyatga ega bo‘lgan